

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.142.05 ПрАТ “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Князева Сергія Володимировича
“Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у
бюджетній сфері України”, подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук (спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес
та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова
діяльність) у спеціалізовану вчену раду Д 26.142.05 ПрАТ “Вищий
навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”**

Ступінь актуальності обраної теми.

Кримінальні правопорушення в бюджетній сфері становлять суттєву загрозу економічному розвитку країни, утвердженню її міжнародного іміджу, розвитку та зміцненню міжнародного співробітництва з партнерами. Такі правопорушення стають перешкодою на шляху інноваційного розвитку економіки не сприяють, а навіть перешкоджають покращенню результатів діяльності окремих галузей і секторів економіки, виконання яких здійснюється з використанням бюджетних коштів. Майже щоденні повідомлення засобів масової інформації свідчать про виявлення кримінальних правопорушень в бюджетній сфері, а її суттєва криміналізація протягом останнього десятиліття сприяла формуванню криміногенних ризиків. В першу чергу, напрям криміналізації позначився на соціально-бюджетній сфері, що стало суттєвою перепорою для отримання міжнародної гуманітарної допомоги, військової техніки та іншого озброєння. Проведення аудиту правильності та ефективності використання міжнародної допомоги ставить під сумнів перспективи залучення фінансових ресурсів наших партнерів як в умовах воєнного стану, так і у післявоєнну відбудову країни, що становить ключову загрозу економічній безпеці України.

Введення правового режиму воєнного стану в країні не могло не вплинути на злочинність у бюджетній сфері. Аналіз практики правоохоронних органів показує зміни, які відбулись у її структурі та динаміці, з'явилися нові та піддалися удосконаленню традиційні способи вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері. Крім того, на виконання завдань щодо швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень суттєво впливають щоденні ракетні обстріли, розширення не підконтрольних територій, непослідовне реформування правоохоронної сфери, відставання окремих положень законодавства, відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів та криміналістичних методик. Разом з тим захист суспільства та держави, охорона прав й свобод людини, якість процесуального закону та належне криміналістичне забезпечення правоохоронних органів є знаковим

для міжнародної спільноти та одним з ключових факторів подолання безкарності за кримінальні правопорушення у бюджетній сфері, що в умовах воєнного стану є запорукою збереження національної безпеки.

Вказані вище та інші обставини засвідчують актуальність обраної здобувачем теми дисертації.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій С. В. Князева відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 23 наукових публікаціях, серед яких монографія, 12 статей, опублікованих у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 3 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, з них три – у закордонних виданнях, що віднесені до другого квартилю (Q2) та проіндексовані в базах даних Web of Science Core Collection та Scopus; 7 статей у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Низка результатів і висновків, які з них слідують були отримані вперше і мають достатній ступінь наукової новизни (див. с. 27-32 дисертації):

- розроблено наукові основи комплексної криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, що ґрунтуються на кримінально-правових (відповідно до розділів VI, VII, XVII Кримінального кодексу (КК) України) і криміналістично значущих (предмет злочинного посягання; спосіб підготовки, вчинення та приховання кримінального правопорушення; обстановка та слідова картина; особа правопорушника) критеріях, зв'язок яких у процесі досудового розслідування визначає специфіку збирання доказів за допомогою процесуальних засобів і методів;

- на підставі узагальнення практики діяльності правоохоронних органів висвітлено механізм учинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері (розподіл – перерахування – отримання – цільове призначення – вивільнення – маскуванню грошової маси), у межах якого окреслено зміст способів учинення, приховування, а також технологій злочинної діяльності, що застосовують під час проведення публічних закупівель із застосуванням системи «ProZorro»;

- запропоновано алгоритми дій під час встановлення ознак кримінальних протиправних діянь у бюджетній сфері, з урахуванням визначених нормативно-правових можливостей контролюючих і

правоохоронних органів в частині з'ясування обставин вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі щодо механізму легалізації бюджетних асигнувань, які здійснюються шляхом збирання первинних матеріалів (опитування; витребування документів, вивчення результатів ревізій, актів перевірок; направлення запитів; використання даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем; матеріалів оперативно-розшукової діяльності, податкових інспекцій; отримання інформації, що містить банківську таємницю); обставин на початку досудового розслідування у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері (передбачені ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, нормами Особливої частини КК України);

– упорядковано типові слідчі ситуації на основі диференціації завдань початкового етапу розслідування з розподілом на конфліктні, безконфліктні, сприятливі, несприятливі (залежно від характеру вихідної інформації на кожному з етапів кримінального провадження; наявних даних про спосіб вчинення кримінального правопорушення; отриманої інформації щодо суб'єкта вчинення кримінального правопорушення, кількісного складу співучасників; технічної участі особи у механізмі кримінального правопорушення; обсягу зібраних доказів) та розроблено тактичні операції й алгоритм проведення процесуальних дій за різних слідчих ситуацій;

– запропоновано порядок підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій (СРД), інших процесуальних дій та організаційних (контрольних) заходів у складі слідчої групи (з обов'язковим включенням до її складу представників аудиторської служби, контролюючих органів – ч. 4 ст. 38 КПК України), спрямованих на вилучення (шляхом витребування, тимчасового доступу або обшуку) й огляду документів (тендерна документація; документація щодо проведення публічних закупівель; установчі документи фіктивних суб'єктів легалізації бюджетних коштів та ін.), а також застосування методів контролю (інвентаризації, фінансово-криміналістичного й документального аналізу); проведення ревізії (аудиту, службових та інших перевірок) органів державної влади, місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду; допиту свідків і підозрюваних; призначення та проведення окремих видів експертиз;

Крім цього, обґрунтованими слід визнати також інші положення наукової новизни у дисертації С. В. Князева, а саме: удосконалено підходи до визначення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері; розподіл способів учинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері залежно від цільового призначення бюджетних коштів; характеристику слідової картини кримінальних правопорушень у бюджетній сфері, яка представлена матеріальними (документи; печатки; штампи; гроші), ідеальними (показання учасників кримінального провадження) та цифровими (електронні носії інформації, у тому числі які залишаються на сайтах відкритої інформації «Prozorro», «Держакупівлі Online», «Zakupki UA» «Tender Online») слідами; процедуру обстеження об'єктів, які піддаються перевірці під час обшуку;

системно-функціональний підхід залучення спеціалістів (бухгалтерів, аудиторів, ревізорів, економістів та ін.) до проведення СРД.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані у виданнях, що віднесені до другого квартилю (Q2) та проіндексованих у наукометричних базах Scopus та Web of Science Core Collection, фахових виданнях України, а також представлені у вигляді доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Публікації С. В. Князева повністю відповідають предмету дослідження і вирішують завдання, що були поставлені в дисертації. Отримані висновки й результати автора з відповідної тематики були впроваджені в ряді профільних університетів і інститутів України. Таким чином дисертаційне дослідження С. В. Князева виконане на належному науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам положення на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, є обґрунтованими та логічними, мають достатній ступінь наукової новизни та практичне значення, вирішують поставлену проблему.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи С. В. Князева не викликають жодних сумнівів та зауважень. Вони є логічним витоком з тексту представленого дисертаційного дослідження, ґрунтуються на власних судженнях автора, зібраних та узагальнених матеріалах. Пропозиції, сформульовані автором, щодо удосконалення чинного законодавства України та практики його застосування оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення. Висновки дисертаційної роботи логічно поєднані із розділами й підрозділами роботи, підсумовують отримані результати.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Результати дослідження, що винесені на захист, здобуті завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання – загальнонаукових та спеціальних методів.

Раціональне поєднання емпіричних та теоретичних методів, як презентується у роботі, формує методологічні підвалини таких досліджень. Перші є ефективним знаряддям отримання й підтвердження лише фактичної інформації (такої, що пов'язана з конкретними фактами, ситуаціями, подіями, обставинами тощо). Обґрунтування ж загальних положень чи висновків потребує застосування інструментарію теоретико-критичного аналізу, що базується на закономірних принципах побудови аргументаційних процедур. Тим самим забезпечується принциповий характер таких висновків, чого неможливо досягти виключно емпіричними спостереженнями окремих явищ чи шляхом статистичних досліджень.

Проведене дослідження дозволило автору вирішити низку теоретичних та практичних проблем теорії та практики розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності в цілому.

Дисертаційна робота С. В. Князева викладена доброю українською мовою на 471 сторінці. Структура роботи відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук (2021). Вона структурована і складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що охоплюють 15 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (506 найменувань на 54 сторінках) та додатків.

Слід зазначити, що обрана здобувачем структура дисертаційного дослідження у цілому дозволяє досягти мету та виконати поставлені завдання. До найбільше значущих завдань дисертаційного дослідження С. В. Князева слід віднести такі, як: розкрити стан наукових досліджень проблем розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері; окреслити підходи до поняття та систематизації кримінальних правопорушень у бюджетній сфері як основи формування методики розслідування; здійснити аналіз правової регламентації бюджетного процесу та специфіки здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану; з'ясувати криміналістичні особливості формування методики розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері; надати характеристику способам (злочинним технологіям) вчинення кримінальних правопорушень у бюджетній сфері; охарактеризувати обстановку вчинення й слідову картину кримінальних правопорушень у бюджетній сфері; виокремити криміналістично значущі ознаки особи злочинця та організованих груп, які вчиняють кримінальні правопорушення у бюджетній сфері; конкретизувати типові слідчі ситуації під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері й алгоритми їх вирішення; запропонувати напрями вдосконалення взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері; виокремити прикладні проблеми використання спеціальних знань щодо кримінальних правопорушень у сфері бюджетного законодавства (с. 24-25).

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в теорії та практиці.

Отримані результати дисертаційного дослідження С. В. Князева "Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України" щодо методики розслідування кримінальних правопорушень в бюджетній сфері рекомендуються для використання у діяльності державних інституцій, на які покладається організація протидії правопорушенням у бюджетній сфері, законодавчих органів, правоохоронних органів, громадських організацій, закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні наукових праць, плануванні досліджень за даним напрямом. Дисертант обґрунтовано зазначає, що викладені в дисертаційному дослідженні висновки і сформульовані

пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній сфері (зокрема, результати, які в сукупності становлять цілісне знання про методику розслідування кримінальних правопорушень в бюджетній сфері можуть використовуватися для подальшого дослідження та удосконалення методики розслідування з урахуванням нових способів вчинення таких злочинів в бюджетній сфері); законотворчій діяльності (йдеться про висновки і пропозиції, що стосуються розвитку кримінального процесуального законодавства при внесенні змін до КПК України); практичній діяльності (зокрема, в процесі розроблення і вдосконалення відомчих нормативно-правових актів, методичних розробок з питань протидії кримінальним правопорушенням у бюджетній сфері, а також під час проведення занять у системі службової підготовки); освітньому процесі (тобто при викладанні відповідних навчальних компонентів і спецкурсів) (с. 32-33).

За своїм змістом представлене С. В. Князевим дисертаційне дослідження побудоване з використанням загальнотеоретичній і спеціальній літературі. Здобувач виявив вміння критично аналізувати положення використаних ним теоретичних джерел і нормативно-правових актів.

Обґрунтування теоретичних положень дисертації С. В. Князева та запропонованих у ній висновків логічно пов'язується із сформульованими пропозиціями. Системна реалізація таких положень і висновків надає можливість поглибити рівень передусім теорії криміналістики, а також використати окремі з них для вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значущість дисертаційного дослідження С. В. Князева, його наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта у подальших наукових дослідженнях, у законодавчій діяльності, навчальному процесі, а також у правозастосовній практиці, необхідно звернути увагу на те, що **деякі положення дисертації С. В. Князева викликають деякі заперечення**. Зокрема, його дисертація не позбавлена **окремих вад, мають місце суперечливі позиції** з окремих питань, неповнота або деяка незавершеність розгляду окремих питань. Тому, **позитивно** оцінюючи дисертацію С. В. Князева, слід звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту.

1. Зважаючи на таємний, прихований характер правопорушень у бюджетній сфері здобувачем запропоновано алгоритми дій під час встановлення ознак таких протиправних діянь, що заслуговує на схвалення та підтримку. Зазначений алгоритм, зі слів автора, розроблено «з урахуванням визначених нормативно-правових можливостей контролюючих і правоохоронних органів в частині з'ясування обставин вчинення кримінальних правопорушень, у тому числі щодо механізму легалізації

бюджетних асигнувань, які здійснюються шляхом збирання первинних матеріалів (опитування; витребування документів, вивчення результатів ревізій, актів перевірок; направлення запитів; використання даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем; матеріалів оперативно-розшукової діяльності, податкових інспекцій»). Деякі сумніви викликає можливість отримання вихідної інформації про вчинення розглядуваних правопорушень із матеріалів оперативно-розшукової діяльності, податкових інспекцій. Оперативно-розшукова діяльність регулюється відповідним законом, в статті 5 якого наводиться вичерпний перелік підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, але про податкову інспекцію не згадується. У той же час у цій статті зазначається, що «проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється». Бажано почути думку автора з цього приводу.

2. Значна увага приділена аналізу поняття та змісту криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень в бюджетній сфері. Обумовлюється це тим, що з часу введення в науковий обіг цього поняття (О. Н. Колесніченко, Л. А. Сергєєв, В. О. Коновалова) воно міцно увійшло в науковий обіг. Тому твердження здобувача про те, що «більшість підручників поняття та зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень не розкривають та здебільшого про ці питання автори навіть не згадують» слід вважати або технічною похибкою або недостатньо вдалим виразом (с. 132).

По-друге, важко погодитися з автором, що криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у бюджетній сфері – це інформаційно-пізнавальна модель, яка містить дані про криміналістично значущі елементи початкового та наступного етапів досудового розслідування з метою виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України (с. 136). Якщо це значущі елементи початкового та наступного етапів розслідування, то де тоді характеристика правопорушення, чому і присвячено цей підрозділ роботи?

По-третє, в теорії сформовано думку про те, що криміналістична характеристика є інформаційної моделлю певного виду або групи правопорушень та становить його опис на якісному та кількісному рівні. Саме опис на кількісному рівні з встановленням кореляційних залежностей між елементами характеристики відіграє важливу роль у розкритті правопорушень. Про наявність кореляційних зв'язків між особою правопорушника та іншими елементами криміналістичної характеристики (способом, обстановкою, слідовою картиною) згадує і сам автор (с. 227). Бажано почути більш докладну думку автора з цього питання.

3. Розглядаючи характеристику правопорушника як структурний елемент криміналістичної характеристики здобувач вдається змішування цього поняття з встановленням ознак, що характеризують правопорушника у конкретному розслідуванні. Один із напрямів отримання інформації про

правопорушника, зазначає здобувач, передбачає вивчення особистості підозрюваного (обвинуваченого) в процесі досудового розслідування з метою встановлення вичерпної криміналістичної характеристики особистості суб'єкта (с.211). Це не повною мірою узгоджується з попередніми думками автора про те, що криміналістична характеристика є узагальненою моделлю і формується на підставі узагальнення відомостей про певну сукупність кримінальних проваджень, що набули судового рішення.

Думається, це питання однозначно має бути висвітлено в подальших дослідженнях автора.

4. Здобувач слушно зазначає, що з метою встановлення обставин кримінального провадження оперативні підрозділи отримують від слідчого або прокурора доручення в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України щодо проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій (с. 260). Проте, потребує уточнення думка автора, що за результатами виконання доручення працівник оперативного підрозділу складає рапорт, у якому описує отриману інформацію, який разом із матеріалами відпрацювання направляє до слідчого або прокурора (с. 261). Відповідно до ч. 2 ст. 41 КПК під час виконання доручень слідчого співробітник оперативного підрозділу користується правами слідчого, а тому має складати протоколи тих слідчих дій, які проводив за дорученням слідчого.

Однак, на думку опонента, **наведені зауваження стосуються переважно або дискусійних питань теми дисертаційного дослідження С. В. Князева, або окремих недостатньо чітких формулювань чи використаної дисертантом термінології і не впливають на загальну, позитивну оцінку наукової новизни та практичної значимості його дисертаційного дослідження.**

Відсутність порушень академічної доброчесності.

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота С. В. Князева є оригінальною, самостійно виконаною на належному науковому рівні працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

1. Дисертаційна робота **Князева Сергія Володимировича “Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України”**, подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні теоретичних і практичних проблем розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України, на підставі яких розроблено пропозиції і рекомендації, спрямовані на вдосконалення законодавства та відповідної практики правоохоронних

органів з виявлення та розслідування кримінальних правопорушень в бюджетній сфері.

2. Зміст дисертації, в основному, відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації та реферату в цілому відповідає встановленим ДАК МОН України вимогам. Реферат ідентичний головним положенням дисертації та відображає її основний зміст, висновки та пропозиції.

3. Дисертація та реферат **Князєва Сергія Володимировича “Теорія та практика розслідування кримінальних правопорушень у бюджетній сфері України”** відповідають вимогам Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 (зі змінами внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 3 травня 2024 року №507), а їх автор – Князєв Сергій Володимирович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Опонент вважає, що автор дисертації – Князєв Сергій Володимирович – зарекомендував себе кваліфікованим вченим і пропонує спеціалізованій вченій раді при успішному захисті дисертації присудити йому науковий ступінь доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного,
господарського та адміністративного
права Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Евген ЛУК'ЯНЧИКОВ

Євген ЛУК'ЯНЧИКОВ

